

Stenmuren

Nr 1 2020

TEMA: LANDSKAPETS FÖRÄNDRING
Skog, åker, äng och alvar

UR INNEHÅLLET:

Våra föränderliga skogar sid 14

Skogens mångfald sid 18

Christinelunds gård sid 30

Torpvandring i Gladhammars socken sid 34

Stenmuren utges av
Kalmar läns hembygdsförbund
c/o Lisbeth Svensson
Harbyvägen 6, 388 30 Ljungbyholm

Ansvarig utgivare
Lisbeth Svensson, tel: 0480-308 96

Redaktion
Monica Björklund, redaktör
Tel: 070-85 30 410

Redaktionsgrupp:
Lars W Andersson, Peter Danielsson,
Vivi-Ann Ekström, Ingrid Fröström,
Lars Larsson, Lisbeth Svensson.

Stenmuren utkommer med 4 nr/år.
Nästa nummer kommer ut i mitten av
juni 2020. Manusstopp den 1 maj.

Välkommen att bidra med material!
Material skickas digitalt till e-post
klhstenmuren@gmail.com eller post
till Monica Björklund, Brunnsvägen 19,
382 91 Nybro

Välkommen att annonsera!
Se annonsstorlekar med prislista på
www.hembygd.se/kalmar/stenmuren
eller kontakta Ann-Marie Hagelin,
klhekonomi@telia.com

Layout
Stefan Siverud/Kalmar läns museum

Tryck
Grafiskt Tryck AB, Oskarshamn 2019

Omslagsbilder: Rödkullan med sin kalv på gården Stubbhult utanför Målilla. Gården ägs av Emådalens Naturskyddsförening. Lantrasen rödkulla är en av landets äldsta nötkreatursraser. Den är kullig, vilket innebär att den saknar horn. Foto: Thorbjörn Svahn.

Gamla markslag kommer tillbaka när Stensjö by blir länets första kulturresevat

av Mats Widgren, Kungl Vitterhetsakademien

Stensjö by i Oskarshamns kommun har varit ett populärt besöksmål i mer än ett halvsekel. Den samlade klungbyn, de små åkerlapparna, de blomrika vägrenarna, 1 ½ mil hankärdesgård och vidsträckta naturbetesmarker ger en bild av ett svunnet jordbrukslandskap och upplevs varje år av tusentals besökare. Byns bevarande möjliggjordes 1960 genom en frikostig donation av Josef Anér och sedan dess har byn ägts och förvaltats av Vitterhetsakademien i Stockholm. Innehavet har efterhand utökats och idag äger akademien 561 hektar varav större delen är skog. Besökaren uppehåller sig oftast i byn och de närmaste inäggorna men Stensjö

skog sträcker sig ända upp till Stora Mörtjön mer än en halvmil nordväst om byn.

Under de senaste åren har Vitterhetsakademien och Länsstyrelsen Kalmar län samarbetat om att säkra det långsiktiga skyddet för Stensjöes marker genom att göra Stensjö by till kulturresevat. Det är en skyddsform som infördes i miljöbalken 1999. Syftet var att landskap som är präglade av människans långvariga bruk och historia skulle kunna få ett lika starkt skydd som naturresevaten. Nu ligger förslaget till beslut på landshövdingens bord och ett avgörande väntas under våren 2020.

Erik Stensiös foton från 1910–20-talen ligger till grund för trädgårdsantikvarien Maria Flincks vårdplan. Här ses till vänster en blomrabatt på framsidan av Kettys hus (Minnesstugan). I bakgrunden skymtar fler växter vid Morfars stuga. Gräset är just slaget och två äppelträd nyligen planterade.

*När Viråns vattenstånd är högt är Hemängen ofta översvämmad. Den gav sedan en rik höskörd av starr.
Foto: Mats Widgren, 25 januari 2018.*

Från Vitterhetsakademien ser vi stora fördelar med att Stensjö blir Kalmar läns första kulturresevat. Stensjö by blir mera synlig och vi hoppas på mer samarbete med län, region, kommuner, skolor och inte minst med hembygdsrörelsen och andra föreningar i trakten. Men arbetet med att skapa ett kulturresevat har också gjort att vi gjort en välbehöblig översyn av vår skötsel. Flera av de markslag som fanns i det äldre odlingsskapet har hittills saknats i Stensjö. I den skötselplan som akademien antog 2018 tar vi hänsyn till det. Flera äldre sätt att bruka marken kommer tillbaka på Stensjö och besökare kommer framöver att kunna följa den omvandlingen.

Trädgårdarna

I planen för kulturresevatet ingår att områdena närmast husen ska skötas på samma sätt som vid sekelskiftet 1900. Den största skillnaden är förstås att den tidens Stensjöbor inte hade gräsklippare. Gräsyrtorna slogs med lie. Men det fanns också långt fler fruktträd än idag och dessutom små blomrabatter i närheten av husen. På de gamla kålgårdarna ska grönsaks- och potatisodling tas upp igen. Med ekonomiskt stöd från Länsstyrelsen ska en trädgårdsmästare anställas.

Sädesodling

De många åkrarna i Stensjö används som flerårig fodervall. Det är nödvändigt för att vi ska kunna vinterföda våra kor och får, men det ger en konstig bild av det äldre odlingslandskapet, där sensommarens gula sädesfält omväxlade med höstens och vårens plöjda och harvade ytor. När Vitterhetsakademien odlade upp de gamla åkrarna på 1960–1970-talen undvek man dessutom de allra minsta och mest småflikiga åkrarna. Men de vittnar om den jordhunger som rådde och är viktiga historiska minnesmärken. Nu sår vi spannmål på en del av de tidigare fodervallarna och tar dessutom upp några av de riktigt små gamla åkerytorna. Där ska odlas äldre sorter av råg, korn och havre.

Sidvallsängar och madängar

De äldre kartorna visar att maderna längs Virån var en viktig resurs för vinterfoder. Den som idag besöker Stensjö under förvåren kan ofta se hela Hemängen översvämmad (omedelbart öster om parkeringen). Sådana ängar, längsmed översvämmade bäckar och diken kallas i de äldre lantmäteriakterna sidvallsängar. Från sådana marker skördades olika högvuxna starrarter. Den som vill få ett intryck av hur 1800-talets madängar såg ut ska söka sig allra längs i söder på Stensjös marker. Vid den övergivna landsvägssträckan vid infarten till Stensjö ligger två gamla madängar. Den ena av dessa slogs med slätterbalk 2019 och nu utvidgas slättern. Sådana sidvalls- och madängar kommer att bli något av ett särmärke

Längs vägrenarna i Stensjö, som regelbundet har slagits, finns hårdvallsängens karaktärsarter. Nu ska detta biologiska kulturarv förhoppningsvis vandra in på hårdvallsängen. Foto: Mats Widgren, 2 juli 2018.

för Stensjö i förhållande till andra delar av Småland, där framför allt hårdvallsängen står i fokus för naturvård och bevarandeåtgärder.

Hårdvallsäng

Större delen av Stensjös slåttermark bestod alltså av madängar och sidvallsängar. Men de äldre kartorna ger också tydliga bevis för att även hårdvallsängen på torrare mark brukades. Där fanns de för regionen typiska ängsträden lind, ask, vildapel, ek, björk och hassel. Direkt öster om byn, på den s.k. Broåkerskullen, visar de äldre kartorna att det var hårdvallsäng emellan åkrarna. Området fagades på våren 2019 och slogs sedan med lie i juli. Där finns nu den första hårdvallsängen på många år i Stensjö.

Skogsbete – hagskog

När Vitterhetsakademien tog över Stensjö var de gamla hagmarkerna helt igenväxta med skog och sly. De röjdes under 1960- och 1970-talen och idag finns det 65 hektar naturbetesmark i Stensjö. Men gränsen mellan den inhägnade betesmarken och den kringliggande skogen är skarp. Granskogen står tät utanför gärdesgårdarna. Så var det inte då hela utmarken nyttjades för bete. Därför kommer skogsbete att bli en viktig del av det framtida Stensjö. Sedan 2019 betas skogen i Näset sydväst om byn ner mot Stärringen. Efterhand som betesdjuren hittat de bästa betesfläckarna och visat vägen kommer röjningen av skogen att fortsätta för att skapa flera gläntor. Skogen ska återföras till ett 1800-talstillstånd genom borthuggning av gran, utglesning och luckhuggning. Där blir nu gräsrika trädbärande skogsbeten med tall, björk, gran, en och klibbal, och även inslag av ek och andra lövträd.

Det är framförallt genom den stora ökningen av gran som dagens marker i byns närhet skiljer sig från hur det såg ut för 100 år sedan. I flera av dessa områden har de senaste två årens angrepp av granbarkborre gjort att avverkningen påskyndats. Därför har vi redan nu ganska stora områden som står redo för en första omgång med skogsbete.

Timmerskog

Längre bort från byn var skogen barrdominerad. Denna timmerskog ska i första hand användas för att producera byggnadsvirke, gärdesgårdsmaterial, ved och andra nyttigheter för byns behov men också för andra av akademiens kulturfastigheter. Skötseln ska inte i första hand syfta till att öka skogstillväxten. Det kommer att innebära en långt mer blandad och åldersmässigt flerskiktad skog än den moderna produktionskog som i dag dominerar på Stensjö. Flera av de metoder som används vid hyggesfritt skogsbruk kan vara lämpliga.

Efterskrift

Artikelförfattaren Mats Widgren är professor emeritus i geografi, särskilt kulturgeografi vid Stockholms Universitet och ansvarar nu vid Vitterhetsakademien för omvandlingen av Stensjö till kulturreservat.

Vill du läsa mer om Stensjö by och omvandlingen till kulturreservat:

Mats Widgren: *Landskapet som kulturminne – Vägal i förvaltningen av Stensjö by* (<https://bit.ly/38RbKgg>).

Artikeln bygger på utredningar inför skötselplanen som gjorts av en stor mängd experter. Utredningarna finns att ladda ned på Vitterhetsakademiens hemsida (<https://bit.ly/2HJZ7b9>).